

Erdély államiságának geopolitikai jelentősége a 17. század végi Európában

I. BEVEZETÉS

I. Apafi Mihály (1661–1690) erdélyi fejedelemmé választása után habozás nélkül hozzáfogott a romokban hevert ország újjáépítéséhez, diplomáciai úton a fejedelemség államiságának, annak kulturális és egyházi intézményeinek átmentésén fáradozott. A sokrétű tevékenységet kifejtő erdélyi fejedelem számára az adott politikai, gazdasági és társadalmi viszonyok között ilyen járható út az ügyes politikai játszma, a Bécsi Udvar és a Török Porta közötti lavírozást jelentette.^[1]

Az újabb alkotmány- és jogtörténeti kutatások kiderítették, hogy az 1661–1690 közötti időszakból fennmaradtak olyan diplomáciai iratok, amelyek alapján a nyugati nagyhatalmak mindvégig geopolitikai tényezőnek tekintették az Erdélyi Fejedelemséget.

A 17-18. század fordulóján a bécsi kormányzat politikai törekvései között szerepelt az erdélyi területek birodalmi integrálása és abszolutisztikus jellegű hatalmuk érvényesítése a hajdani Erdélyi Fejedelemség hagyományait őrző politikai erőkkel szemben.^[2] Kovács Kiss Gyöngy, a 17-18. század fordulóján a Habsburg hatalmi törekvéseket kutató erdélyi történész erről lényegre törően állapította meg, hogy „... Erdély egy, a birodalom részéről megnyilvánuló folyamatos integrációs tendencia célpontja és tárgya, illetőleg a Habsburg-hatalom kiteljesedésének színtere”.^[3] Korképet alkot az erdélyi államiság helyzetéről. III. Károly király uralkodása idején a szerződő felek között 1691-ben a fogarasi országgyűlésen elfogadott és kiadott Diploma Leopoldinum hitlevél az irányadó a Habsburg hatalomgyakorlás közjogi alapjára nézve a Rákóczi-szabadságharc idején (1704–1711). Azt követően megváltozik a Habsburg hatalmi álláspont az erdélyi területekkel kapcsolatban. A Pragmatica Sanctio 1722-es elfogadásakor az uralkodó kihangsúlyozta, hogy Erdélyt fegyver jogon szereztek vissza és a jövőben a Habsburg Birodalom szerves részeként, nem pedig különálló államként kezelik.^[4]

[1] R. Várkonyi, 1984, 32–33.

[2] Albert, 201, 23–36.

[3] Kovács Kiss, 2000, 4.

[4] Trócsányi, 1987, 972–1038.

E tanulmány célja nem a történelmi Erdélyi Fejedelemség földrajzi határainak meghatározása vagy annak eldöntése, hogy a 17. század második felében a Habsburg vagy az Oszmán Birodalomnak volt több joga a területére, hanem inkább a 17. század végi és 18. század eleji államalakulat létjogosultságának alkotmány- és jogtörténeti megközelítése, geopolitikai jelentőségének elemzése.

II. AZ ERDÉLYI FEJEDELEMSÉG NEMZETKÖZI ELISMERTSÉGE A 17. SZÁZADI EURÓPÁBAN

Az Erdélyi Fejedelemség államiségének kialakulásával kapcsolatban a magyar alkotmány- és jogtörténetírás álláspontja alapján két felfogás áll szemben egymással. Az egyik szerint I. Szulejmán szultán az 1526 előtti időszakban nem törekedett a Magyar Királyság felosztására. A Magyar Királyságnak a Török Birodalom peremén elterülő ütköző állam szerepét szánta a Habsburgok elleni küzdelemben.^[5] A másik felfogás szerint a Porta expanziós politikáját irracionálisnak ítélte, amely az állandó terjeszkedés vágyából származott.^[6] Az előbbi két felfogásból eredően hitelt érdemlően vonja le a következtetést Perjés Géza az erdélyi államiség létrejöttével és fennállásával kapcsolatban: „Amikor János király halála után a magyar uralkodó osztály többsége Ferdinánd mellé állt, Szulejmánnak be kellett látnia, hogy eredeti koncepciója tarthatatlanná vált. Ezért döntött Buda és az ország középső részének elfoglalása mellett, vállalva a hatósugár túllépéséből eredő stratégiai kockázatot. Miután a veszély csak a Habsburgokkal szemben állt fenn, eredeti koncepcióját az ország keleti felét és Erdélyt illetően nem kellett megváltoztatnia. Így jött létre az erdélyi önálló államalakulás...”^[7] „... Erdély szultán Szulimán találmánya, s sajátja az hatalmas császárnak...”^[8] – írta a Portai követ 1620-ban Bethlen Gábor magyar királlyá választását követően. Az előbbi nyilatkozattal a Porta hangsúlyozni kívánta az Erdélyi Fejedelemség jogállását és a Portához való viszonyát. Az Erdélyi Fejedelemség a Porta vazallus állama volt, de a többi török vazallus államtól különbözően különleges státusszal rendelkezett a birodalmon belül. A Fejedelemség a két nagyhatalom ütköző zónájában külpolitikai szempontból viszonylagos önállósággal működött. A belügyekben szabadon rendelkezett, amíg az a két nagyhatalom érdekeivel nem ütközött.^[9]

A történelmi Erdélyi Fejedelemség létrejöttekor az államiség ismérveivel rendelkezett: a földrajzi határokkal, a letelepült életmódot folytatott népességgel és az őket vezető, politikai-kormányzati hatalommal. Az Erdélyi Fejedelemség

[5] Jorga, 1893.; Thury, 1893.

[6] Szakály, 1975.; Kosáry, 1978.; Kubinyi, 1981.

[7] Perjés, 1988, 84.

[8] Borsos, 1972, 393.

[9] Oborni, 2012, 59.

létezése szempontjából 1661–1690, illetve 1703–1711 közötti időszakokban – az előbbieken említett három kritériumon kívül – rendkívül fontos jelentőséggel bírt a nemzetközi elismertsége mind a két – a Habsburg és az Oszmán Birodalom – mind a többi nyugati nagyhatalom részéről.^[10]

A nemzetközi elismertség történelmi előzményeinek köszönhetően I. Apafi Mihály fejedelemségét is elismerték és számon tartották a nyugati politikai életben: s mi több, annak előtte I. Rákóczi György, Erdély fejedelme már 1645 telén megkapta a jogot, hogy Münsterben és Osnabrückben részt vegyen a béketárgyalásokon. Az 1648. október 24-én megkötött vesztfáliai béke szövegébe bevetették az Erdélyi Fejedelemséget,^[11] I. Rákóczi György nevének említésével együtt. Erdélyt belefoglalták a békeokmányokba és az ország nemzetközi garanciát kapott: „Hollandiát és Svájcot is ekkor ismerték el önálló államnak a nagyhatalmak, de ahogy ők is, úgy Erdély is ekkor már kialakult államisággal rendelkezett. Az eddigi *de facto* elismerés tehát nemzetközi jogi értelemben, mivel senki nem tiltakozott ellene, *de iure* elismeréssé vált annak kollektív formájában, hiszen egy kongresszus, békeszerződés nyomán következett be.”^[12]

Az Erdélyi Fejedelemség Kelet-Európában betöltött geopolitikai szerepét és jelentőségét Bethlen János erdélyi kancellár 1663-ban ekképpen fogalmazta meg: „Erdélynek Európa e szegletének incolumitása szorosán összefügg a többi Európa biztonságával.”^[13] E tömören megfogalmazott politikai szerep beigazolására látszott az elkövetkező időszakban.

Alig egy év múlva I. Apafi Mihály uralkodásának harmadik évében, 1664. augusztus 10-én I. Lipót császár-király (1657–1705) és IV. Mehmed oszmán szultán (1648–1705) követei révén megkötötték a vasvári békét. A békeszerződés az Erdélyi Fejedelemségre nézve pozitív és negatív döntéseket is tartalmazott. Az erdélyi államiság létezése szempontjából különösen fontos volt I. Apafi Mihály fejedelemségének elismerése, és a szabad uralkodóválasztási jog biztosítása. Az 1663–64 során megszerzett partiumi erősségek visszaszolgáltatása és a székelyhídi vár lerombolása negatív hatással volt a fejedelemség területi épségének megőrzése szempontjából.^[14]

A fejedelem és udvara tanulva a történelemből gazdasági konszolidációt teremtett és felvirágoztatták a romokban heverő fejedelemség gazdasági életét.

[10] Kovács, 2006, 165.

[11] Uo. 316., L. még Péter Katalin: Erdély a vesztfáliai béketárgyalásokon. (Elérhető: http://www.rubicon.hu/magyar/nyomtathato_verzio/erdely_a_vesztfaliai_beketargyalasokon/)

[12] Fazekas, 2008, 126.

[13] Bethlen, 1993, 35.

[14] Tarjáni M. Tamás: 1664. augusztus 10. A vasvári béke. (Elérhető: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1664_augusztus_10_a_vasvari_beke/).

1. Erdély és Nyugat-Európa a 17. század második felében (1671–1681)

A magyarországi protestánsok 1671-ben kezdődő üldözése visszhangra talált I. Apafi Mihály erdélyi fejedelem udvarában.^[15] Az üldöztetések idején, 1671. április 6-án a fejedelem levelet küldött Rottal katonai kormányzóhoz, amelyben támogatásáról biztosította a meghurcolt lelkészek ügyében. I. Apafi Mihály és a fejedelmi tanács határozatot hozott annak érdekében, hogy a külföldi protestáns uralkodók, fejedelmek és politikai elit körök tudomására hozzák a magyarországi eseményeket és azoknak vallási hátterét.^[16] Apafi megbízásából az udvarban működő politikai és értelmiségi elit a nyugati protestáns nagyhatalmak királyaihoz, fejedelmeihez írt leveleket, röpiratokat, hogy az európai közvélemény tudomást szerezzen a Magyarországon történő vallásüldözésről.^[17] Az udvarban tevékenykedő politikai elit kiemelkedő személyisége, Bethlen Miklós levelében a nyugati protestáns államok uralkodóinak politikai támogatását és a Habsburg udvarra történő nyomásgyakorlását kérte a vallásüldöztetés megakadályozása érdekében, amit a későbbiekben el is ért.^[18] A levél végén a gályarabságra hurcolt lelkészeket kitartásra és a protestáns hitük melletti helytállásra buzdította.^[19] Az *Apologia Ministrorum Evangelicorum Hungaricae* (Magyarországi evangélikus lelképásztorok védelme) című röpirata két évvel később jelent meg.^[20] A röpiratban védelmébe vette a hitükért üldözött sorstársait és az országban keletkezett elégedetlenség okaira mutatott rá. Bethlen Miklós határozottan állította azt, hogy a protestánsok üldözése vallási és nem politikai okok miatt történt.^[21] Ennek a röpiratnak a függelékeként jelent meg nyomtatásban Kolozs-várott az *Epistola ad Ministros Exules* terjedelmes levele. Bethlen Miklós e két

[15] Az Erdélyi Fejedelemség államiságának egész történetében politikai tényezőként lépett fel a protestantizmus: „...egy fontos dolgot kell Erdélyre nézve, mint a protestantizmus vívmányát megemlítenünk, amit ha más államokban kivívni és kimondani képes volt is a protestantizmus, de még a XVI., s XVII. század folyamán sehol sem tudott megvalósítani olyan mértékben, mint itt. Ez a vallási türelem, a négy vallás egyenjogúsága, amely nemcsak törvényben mondatott ki, hanem egyenesen az állam alkotmányának alapfeltételévé tétetett a három nemzet – a magyar, a székely és a szász – politikai egyenjogúságával egyetemben...”. (Pokoly, 1904(a), 3.)

[16] Pokoly, 1904(b), 266.

[17] Bethlen Miklós Bársony György váradi püspök művének cáfolatát készítette el a *Falsitas toti mundo detecta. Antverpiae*, amelyet Kolozs-várott jelentetett meg 1672-ben.

[18] Némethy, 1980. 6. sz. 331–334.; 1981. 3. sz. 162–163.; 1981. 4. sz. 219–224.; 1981. 5. sz. 295–300.; 1982. 2. sz. 99–105.; 1983. 1. sz. 234–244.; 1983. 5. sz. 276–286.; 1984. 2. sz. 97–102. Vö. Péter, 1983, 35.; Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Ungarische Akten, Specialia, Fasc. 325/C, fol. 3–4.

[19] Bethlen, 1987, 1159–1180.

[20] Vö. *Apologia Ministrorum Evangelicorum Hungaricae ad innocentiam suam Orbi Christiano declarandam, opposita Iudicio Tribunalis Poseniensis, a quo Perduellionis crimine contra Regiam Majestatem iniquissime accusati et condemnati, non modo toto Regno proscrpti sunt, sed exemplo a Pietate et Mansuetudine Christiana prorsus alieno, magnam partem ad Trirames Hispanicis damnati. Anno Patientiae Sanctorum. MDC. LXXVII. Ultrajecti, Ex Officina Guilielmi ...Typograph.* Ao: 1678. Régi magyar könyvtár. I. Az 1531-től 1711-ig megjelent magyar nyomtatványok könyvészeti kézikönyve. Budapest, 1879. II. 384.

[21] Lukinich, 1927, 389.

munkájával az erdélyi és a külföldi közvélemény tájékoztatására törekedett. Ezt sikerült is elérnie a későbbiekben. A száműzött prédikátorokhoz intézett levele nyomtatásban is megjelent Hollandiában.^[22]

Az Erdélyi Fejedelemség diplomáciai sikereként könyvelhető el az a tény, hogy Hamel Gerard van Bruinix (Bruinix) holland követtel egy időben nyújtotta be Bergt Gabrielson Oxenstierna svéd követ is kormánya nevében azt a felterjesztést, amelyben szót emelt a magyarországi protestantizmus védelmében.^[23] A belga és holland államok Bécsben székelő diplomatája hitelt érdemlően gyakorolt nyomást a bécsi udvarra.

Hammel Gerard van Bruinix (Bruinix) a császárkirálynak benyújtott *Onschuld der Vereenigde Nederlander, vertoont aan den Roomsden Keiser Leopoldus de I. Door der selver Resident de Hr. Hamel Bruinix. In den Jaare 1675. Tot Weene* című emlékirata négy tételben tárgyalja a belga és holland szövetséges rendek politikai állásfoglalását és kéréseit a vallásukért üldözött magyar protestáns lelkészek és tanítók ügyében. A rendek ártatlanoknak nevezik a lelkészeket és tanítókat. Hangsúlyozzák, hogy Magyarországon nem lázadás elleni per folyik, hanem vallásüldözés, amely káros az egész keresztyén világra.^[24] A bécsi udvarra történő nemzetközi diplomáciai beavatkozás és politikai nyomás-gyakorlás értékes dokumentumai a Hammel Gerard van Bruinix (Bruinix) bécsi holland követtől származó latin és francia nyelvű levelek.^[25] Ezek a levelek a holland diplomáciai erőfeszítésekre vonatkoznak, amelyeket a magyarországi protestánsok érdekében tettek.^[26]

A protestáns és más külföldi diplomatákhoz küldött levelein keresztül Bethlen Miklós elérte eredeti célját. A protestáns államok nemzetközi felháborodásának és tiltakozásának egyik ilyen következményeként a Nápolyba elhurcolt magyarországi protestáns gályarabokat 1676-ban kiszabadította Michael de Ruyter holland admirális. A Habsburg udvarra történő nemzetközi politikai nyomás-gyakorlással pedig elérték a protestánsüldözés leállítását, amely az 1681-es soproni országgyűlésben csúcsondott ki.^[27]

2. Erdély nemzetközi helyzete 1679–1703 között

Az Erdélyi Fejedelemség államiságának fennmaradása többek között a sokrétű diplomáciai tevékenységnek is volt köszönhető. Ezt felismerve I. Apafi Mihály és udvara diplomáciai kapcsolatokat épített ki a bécsi kormányzattal, valamint a lengyel- és francia udvarokkal. Új nemzetközi szerződések révén a fejedem-

[22] Bethlen, 1987, I. 89. II. 1159–1180.

[23] Makkai, 1976, 20–23.

[24] Rácz, 1874, 28–249.

[25] Tóth, 1926, 678–707.

[26] Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Ungarische Akten, Miscellanea, Fasc. 427. fol. 6566. 6768.

[27] Albert, 2011, 61–66.

ség bekapcsolódott a 17. század végi európai politikai vérkeringésbe. Az Erdélyi Fejedelemség nemzetközi tekintélyéről vallott az a tény is, hogy az európai nagyhatalmak befoglalták a nevét a nymwegeni békébe (1679).^[28] A francia és a Habsburg udvar a szerződés megkötés kapcsán egyetértett abban, hogy az Erdélyi Fejedelemség nemzetközi elismerése és fennmaradása a záloga mind a Nyugat-európai mind a Kelet-európai térség békéjének.^[29]

A török 1683-as bécsi ostroma és az egyesült keresztény seregeknek a törökök feletti győzelme után XI. Ince pápa kezdeményezésére 1684 tavaszán létrejött a Szent Liga, amelynek a török kiűzése volt a célja. A fejedelem titokban csatlakozott a Szent Ligához és szakított a Portával.^[30]

I. Apafi fejedelem Sobieski János lengyel és XIV. Lajos francia királyok támogatásában bízva átmenetileg, egy politikailag független erdélyi állam fennmaradását tűzte ki célul. Ám bízott abban, hogy a töröknek Magyarországról történő kiűzése után a nyugati protestáns szövetségesek politikai vagy katonai nyomásgyakorlásával az Erdélyi Fejedelemség újra visszatérhet a Magyar Királysághoz, a korona fennhatósága alá.

Az 1685. év fordulópont az Erdélyi Fejedelemség történetében. Dunod Pater császári küldött diplomáciai tárgyalása jelzésértékű volt a Habsburg udvar részéről. I. Apafi Mihály fejedelemnek tudomására hozták, hogy a térség geopolitikai tényezői hamarosan megváltoznak. A fejedelem és udvar az erőteljesebb geopolitikai nyomás ellensúlyozására diplomáciai kapcsolatok kiépítésébe kezdett. Követei megkeresték a dán, a svéd, az angol királyi udvarokat, a szász és brandenburgi választófejedelmeket, valamint a württembergi herceget.^[31]

A Bécsben tartózkodó Bethlen Miklós nemzetközi diplomáciai csatornákon keresztül tett erőfeszítéseket az erdélyi államiság megőrzése érdekében. Ennek köszönhetően a török háború lezárását előkészítő bécsi tárgyalásokon az angol megbízott, Sir William Hussey az erdélyi állam nemzetközi elismeretéseért tevékenykedett. Politikai álláspontja szerint Erdélyt be kell foglalni a háborút lezáró nemzetközi békébe. Előterjesztését I. Lipót császár-király pozitívan fogadta. A felcsillanó remény Erdély függetlenségére nézve azonban hamar szertefoszlott a spanyol örökösödési háború kimenetele miatt.^[32]

Az erdélyi küldöttek 1690-ben Bethlen Miklós vezetésével William Paget konstantinápolyi követet bízták meg kérésük továbbításával.^[33] A kérvényben az erdélyi államiság nemzetközi elismertetésének támogatására és az erdélyi protestánsok sanyarú helyzetének javítására kérték az angol uralkodót, Vilmost. A követ továbbította a kérvényt Orániai Vilmos hercegnek. A diplomáciai erőfe-

[28] R. Várkonyi, 2002. (Elérhető: <http://korunk.org/?q=node/6817>)

[29] R. Várkonyi, 1990, 1280.

[30] Uo. 1281.

[31] Szilágyi, 1870, 90–93.; Szilágyi, 1892-1898, 220.; Angyal, 1900/8, 703

[32] R. Várkonyi, 1990, 1284.

[33] R. Várkonyi, 1999, 12.

szítések hatására a török-Habsburg udvar között létrehozandó béke előkészítésében résztvevő angol diplomaták mindvégig hangsúlyozták Erdély békeszerződésbe foglalásának geopolitikai jelentőségét.

A zernyesti csata után (1690) Bethlen Miklós ösztönzésére II. Apafi Mihály nyilatkozatban fejtette ki azon döntését, hogy a brandenburgi választófejedelmet és III. Vilmos angol királyt (1650-1702) választotta gyámjává. A nyilatkozatot Bethlen Miklós kísérőlevelével együtt küldték meg a címzetteknek. A nyilatkozat csak részeredményeket hozott. Politikai hatásairól Bethlen Miklós Önéletírása alapján szerezhetünk tudomást. A Diploma Leopoldinum (1690) kiadása a Brandenburgi választófejedelemség követe és John Paget, a bécsi-angol követ közbenjárásával történt meg.^[34] Az újonnan megválasztott angol király, Vilmos a Diploma kiadása után vállalt közvetítő szerepet a Habsburgok és a Porta között. Határozott szándéka volt Erdély geopolitikai szerepének hangsúlyozása és autonómiájának biztosítása.

A diplomáciai küldetést Sir William Hussey követ vállalta fel 1691-ben. A Ministerial Konferenz határozatait kellett a török szultán elé terjesztenie. A határozat értelmében Erdély az 1691 előtti státuszát nyerte volna vissza II. Apafi Mihály erdélyi fejedelem uralma és a két császár gyámkodása alatt.^[35] A diplomáciai tárgyalások és közvetítések megakadtak és szüneteltek az adott politikai körülmények miatt. A fejedelem 1696-ban az erdélyi fejedelmi trónról való lemondása után még egy utolsó kísérletet tett az erdélyi államiság és intézmények megmentésére. Politikai támogatásért fordult Vilmos angol királyhoz. Kérésében kiemelten hangsúlyozta, hogy a béketárgyalásba vegyék be Erdély államiságának kérdését is.^[36]

Erdély önálló államiságának megszűnése után – a középkori magyar közjog alapján – a Magyar Királysághoz kellett volna visszatérnie. Nem ez történt. A hajdani erdélyi állam elveszítette önállóságát és a Magyar Királysággal való újraegyesülés lehetőségét. A „fegyverjogon” birtokba vett Erdély formailag fejedelemség maradt a Habsburg Birodalmon belül. A Diploma Leopoldinum elviekben biztosította számára a régi szokásjogokat, vallási intézmények jogrendszerét és egy viszonylagos belső autonómiát. I. Lipót császár-király 1691. december 4-én kiadott Erdély kiváltságairól és kormányzási módjáról szóló oklevelében hangsúlyozta, hogy az erdélyi ügyekkel fontosabb ügyek megerősítését, a külügyi kérdéseket, az erdélyi országgyűlési határozatok szentesítését, az országos főméltóságok kinevezését és megválasztásának jóváhagyását saját királyi hatáskörbe vonja.^[37]

Bethlen Miklós erdélyi kancellár megállapítása is ezt hangsúlyozta az erdélyi állam jövőbeli sorsát illetően: „látván Caraffa a mű mezítelenségünket, és

[34] Bethlen, 1955, 108., 117. – Történeti Tár, 1881, 533.

[35] Extractus ex instructione Dno Hussey data, és az 1691 március 25. konferencia jegyzőkönyve. Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Turcica 1691.

[36] Jakab, 1875, 103., 267.

[37] Marczali, 1901, 577.

hogy Erdély nem diplomára, nem fejedelem, tanács és ország nevekre. hanem járomra méltó és alkalmas, jobbnak ítélte a császár érdekében Erdély elfogását és elnyomását, mint ... megőrzését és megújítását...”^[38]

A Habsburgok a Birodalom részeként, de eltérő közigazgatási egységként kormányozták és igazgatták Erdélyt az 1691. január 20-án elfogadott Diploma Leopoldinumban foglaltakra hivatkozva: „... legfőbb királyi kötelességünk... ismertük el azt, hogy a számunkra annyira kedves erdélyi országrész - amely századok óta a mi dicső magyar királyságunk része - egyre inkább úgy kell szeretnünk, mint lelkünk üdvösségét.”^[39]

A Diploma Leopoldinum alapján az 1699-ben megkötött karlócai béke pontjai közé is beemelték az Erdélynek - a Magyar Királyságon belüli - közjogi helyzetével kapcsolatos határozatot: „Erdély területe, amint a császári felség birtokában és hatalmában van, ugyan annak az uralma alatt maradjon.”^[40]

[38] Bethlen, 1955, 379.

[39] Albert, 2010, 19-31.; Magyar Törvénytár, 1900, 79-80. A Diploma Leopoldinum szövegrészlete: „Először. Az ott bevett vallások, templomok, iskolák, parókák, vagy más, mint a mostani papság és egyházi személyek behozatala ügyében semmi sem másítottik meg, bármely ellentmondás, akár papi, akár világi részről, soha az ellen nem nyomván semmit is, úgy mindazonáltal, hogy a katolikusok, önköltségükön és így minden más vallások terhelhetése nélkül, Kolozsvárt, ájtatoskodások jelen helyén, magoknak templomot építhessenek, úgy Gyulafehérvárt is kisebb templomot, mely hajdan Báthori Kristóf által emeltetett s el van pusztulva, újra felépíthessék, ugyanazon katolikusok, minden helyen, ha kevesen vannak és jövevények, magánlag, ha pedig sokan, vallásuk nyilvános gyakorlatával és templomépítés jogával birjanak úgy, mint más Erdélyben bevett vallások birnak oly esetben, ha t.i. Valamely helyen számra nézve erősebbek. Másodsor. Megerősítjük a hűséges karoknak minden magyar királyok, hasonlóképpen Erdélynek Magyarországtól külön válása óta, fejedelmi adomány -leveleit, jószágadásait, kiváltságait, nemesítéseit az általuk adott címeiket, tisztségeket, méltóságokat, dézsmákat, s végre mindennemű javadalmakat és jószágokat, akár magánosok, akár városok és községek és céhek, akár a bevett vallások közül bármely egyház, parókia vagy iskola részére adattak, mind Erdélyben mind Magyarország részeiben, a Székelyföldön és Debrecenben, habár egykor valamely egyházhoz, konventhez vagy káptalanhoz tartoztak is, úgy, hogy senki, sem tőlünk, sem más egyházi vagy rendű férfiútól, megtámadás vagy per által ne háborgattassék, hanem hogy mindenki azt, mit most vall és bír, jövendőben is vallhassa és bírhassa, az említett királyok és fejedelmek adománylevelei szerint, kivéven, ha valamely adományaikat azon fejedelmek saját végzeményeik által eltörölték volna. Harmadszor. Azon haza Approbata és Compilata Constitutio című törvénykönyveit, Verbőczy Hármaskönyvét, a constitutiókat, a szász nemzet hatóságát, sérthetetlenül megmaradóknak nyilatkoztatjuk ugyan, de minekutána maguk a rendek, mind a vallás, mind végzeményeik és kiváltságaikra nézve, egymás közt egyet nem értenek, s a katolikusok a fennírt 1. és 2. cikkelyekben magukat sérelmezettek tartják, a szászok pedig régi kiváltságaikat s azok használatát és szokásos jogukat a 3-ik cikkben jobban oltalmaztatni kérelmezik, maguknak a rendeknek érdekében levőnek tartjuk, hogy ama három cikkely körül forgó nehézségeiket, barátságos kiegyenlítéssel és egyetértéssel, császári királyi helybenhagyásunk mellett elintézni törekedjenek, ez pedig nem sikerülvén, a felekezetek meghallgatása, s erdélyi tanácsosaink e feletti véleményük megértése után, magunkra háramlik császári királyi tisztünk szerint elhatározni, a mi jogosnak és igazságosnak fog találtatni...”. Vö. Historia Diplomatica de Statu Religionis Evangelice in Hungaria. Brevissimum Compendium Principatus Transylvanici Historiae ab Anno MDCXXVI. Usque ad Annum MDCCIII. Cum variis Documentis et Diplomatis Anno Christi MDCCX. Ráth Mátyás Evangélikus Gyűjtemény Levéltára, Jelzet nélkül. 24-28.

[40] Katona, 1805, 106-125.; Kahler, 1993, 87-88.; Trócsányi, 1986, 375.

A Habsburg örökös tartományokhoz hasonló státuszt kapta meg a hajdani Erdély. Az erdélyi tartomány így elveszítette a szabad fejedelemsválasztás jogát.^[41]

A Habsburg-politika szemszögéből Erdély kulcsfontosságú helyet töltött be a Birodalmon belül. Ennek kettős oka volt: egyrészt gazdasági, másrészt belpolitikai. Gazdasági szempontból jelentős mértékben biztosította az udvar háborús kiadásainak fedezését. A Habsburg Birodalom belpolitikai stabilitásának szempontjából különösen fontos volt az a tény, hogy Erdélyben még elevenen élt az önálló államiság visszaállításának lehetősége, és „évszázadok óta fellegvára volt a magyar Habsburg-ellenes mozgalmaknak, mely ténynek potenciális felelevenedését nem lehetett kizárni”.^[42]

III. ÖSSZEGZÉS

A 17. század második felében Erdély államiságának geopolitikai jelentősége felértékelődött a korabeli Európában. A nyugati nagyhatalmak számon tartották Erdélyt. A térség nagyhatalmai, a Habsburg Birodalom és a Török Porta minden politikai és jogi eszközt felhasználtak Erdély megszerzéséért és megtartásáért.

Geopolitikai jelentősége leginkább szellemi és anyagi tőkéjében rejtett. Erdély nemzetközi esetében igaz R. Várkonyi Ágnes azon megállapítása, hogy egykoron „... az erdélyi állam léte Európa közös érdeke...” volt. Az a nagyhatalom, amely birtokolta Erdélyt, uralta a térséget politikai, katonai és gazdasági szempontból is.

A 17. század végi és a 18. század eleji Erdély alkotmány- és jogtörténete során keletkezett politikai röpiratok, valamint az erdélyi államiság megtartása és elismeretése érdekében összehívott országgyűlések és békeszerződések ennek tükrében zajlottak.^[43]

IRODALOM

- Albert András (2010): Gróf Bethlen Miklós erdélyi politikus és a Diploma Leopoldinum hitlevél (1691). In: *Az állam alapvető értékei*. I. Győr.
- Albert András (2013): Bethlen Miklós kancellár Erdély önállóságáért tett politikai lépései az 1687–1704 között keletkezett röpiratainak tükrében. In: Szoboszlai Kiss Katalin – Deli Gergely (szerk.): *Tanulmányok a 70 éves Bihari Mihály tiszteletére*. Győr.
- Albert, András (2011): *The political protection of transdanubian protestantism in the light of Miklós Bethlen's pamphlets (1671–1681)*. (A dunántúli protestantizmus védelme Bethlen Miklós politikai röpiratainak tükrében.) Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 1-2. 61–66.

[41] Rácz, 1996-1997, 14.; Rácz, 1998, 78.

[42] Mezey, 1983, 76.

[43] R. Várkonyi, 1984, 42.

- Angyal Dávid (1900): *Erdély politikai érintkezése Angliával*. Századok. 8., 10. sz.
- Bethlen János (1993): *Erdély története 1629-1673*. Budapest.
- Bethlen Miklós *Önéletírása*. (1955) II. Budapest.
- Bethlen Miklós levele a száműzött protestáns prédikátorokhoz. (1987) In: *Bethlen Miklós levelei (1699-1716)*. 6/II. Összegyűjtötte, sajtó alá rendezte, bevezető tanulmányt és a tárgyi jegyzeteket írta Jankovics József. (Régi Magyar Prózai Emlékek. Szerk. Tolnai Gábor.) Budapest. 1159-1180.
- Borsos Tamás (1972): *Vásárhelytől a fényes portáig*. Bukarest.
- Fazekas Zoltán József (2008): *Az Erdélyi fejedelemség nemzetközi elismertsége, külpolitikájának főbb irányai*. Iustum Aequum Salutare. IV./2.
- Jakab Elek (1875): *Az utolsó Apafi*. Magyar Történelmi Tár. XXI. 103., 267.
- Jorga, N. (1893): *Geschichte des osmanischen Reiches*. I-IV. Gotha, 1908-1911. 23.
- Kahler Frigyes (1993): *Szuverenitás és közigazgatás Erdélyben a török kiűzése után*. Jogtörténeti Szemle. 3. sz.
- Katona, Stephanus (1805): *Historia critica rerum Hungariae*. XXXVI. Budaë.
- Kosáry Domokos (1978): *Magyar külpolitika Mohács előtt*. Budapest.
- Kovács Kiss Gyöngy (2000): *A Habsburg-uralom erdélyi kiterjedésének folyamata a korabeli magyar emlékirodalom láttatásában. (17. század vége -19. század eleje)*. Erdélyi Tudományos Füzetek. 228. Kolozsvár.
- Kovács Péter (2006): *Nemzetközi közjog*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Kubinyi András (1981): *A mohácsi csata előzményei*. Századok. 1.
- Lukinich Imre (1927): *A bethleni Gróf Bethlen-család története*. Budapest. 389.
- *Magyar Törvénytár. 1657-1740. évi Törvénycikkek*. (1900) (Ford. és bev. Tóth Lőrincz.) Budapest.
- Makkai László (szerk.) (1976): *A magyarországi gályarab prédikátorok emlékezete*. Magyar Helikon.
- Marczali Henrik (1901): *A magyar történet kútfőinek kézikönyve*. Athenaeum, Budapest.
- Mezey Barna (1983): Rendi konföderáció és az erdélyi fejedelemség. In: *Összehasonlító jogtörténet. Bolgár Elek -Emlékkönyv*. Budapest.
- Mezey Barna (1983): II. Rákóczi Ferenc erdélyi országgyűlései. In: Mezey Barna - Dunay Pál (szerk.): *Fiatal oktatók műhelytanulmányai*. 3. Budapest.
- Némethy Sándor (1980-1984): *Delegatum Judicium Extraordinarium Posoniens anno 1674 története és jogászai kritikája*. Theologiai Szemle. 1980. 6. sz. 331-334.; 1981. 3. sz. 162-163.; 1981. 4. sz. 219-224.; 1981. 5. sz. 295-300.; 1982. 2. sz. 99-105.; 1983. 1. sz. 234-244.; 1983. 5. sz. 276-286.; 1984. 2. sz.
- Oborni Teréz (2012): *Kettős függésben. Az Erdélyi Fejedelemség állama*. Rubicon. 1-2. sz. 59.
- Perjés Géza (1988): Szulejmán koncepciója és Erdély. In: Rác István (szerk.): *Tanulmányok Erdély történetéről*. Debrecen.
- Péter Katalin (1983): *A magyarországi protestáns prédikátorok és tanítók ellen indított per 1674-ben. A Ráday Gyűjtemény Évkönyvei*. Budapest.
- Péter Katalin: *Erdély a vesztfáliai béketárgyalásokon*. Elérhető: http://www.rubicon.hu/magyar/nyomtathato_verzio/erdely_a_vesztfaliali_beketargyalasokon.
- Pokoly József (1904a): *Az Erdélyi Református Egyház története*. I. (1556-1604) Budapest.
- Pokoly József (1904b): *Az Erdélyi Református Egyház története*. II. (1605-1690) Budapest.
- Rác Károly (1874): *A pozsonyi vértörvényszék áldozatai 1674-ben*. Sárospatak.

- Rác Lajos (1996-1997): *Adalékok Ausztria és Magyarország közjogi kapcsolatának alakulásához*. Állam- és jogtudomány. XXXVIII/1-2.
- Rác Lajos (1998): *Adalékok Ausztria és Magyarország közjogi viszonyáról a kezdetektől a kiegyezésig*. Jogtudományi Közlöny. LIII. évf. 3. sz.
- R. Várkonyi Ágnes (1984): *Erdélyi változások. Az Erdélyi Fejedelemség a török kiűzésének korában. 1660-1711*. Budapest.
- R. Várkonyi Ágnes (1990): *Magyar politika és az európai hatalmi egyensúly 1648-1718*. Magyar Tudomány. 11.
- R. Várkonyi Ágnes (1999): *Bethlen Miklós és II. Rákóczi Ferenc angol-holland kapcsolataihoz*. Ráday Gyűjtemény Évkönyve. IX. (Szerk. Für Lajos.) Budapest.
- R. Várkonyi Ágnes (2002): *A fejedelemségi Erdély történetéhez*. Korunk. Február. Ráday Gyűjtemény Évkönyve. IX. (Szerk. Für Lajos.) Budapest. Elérhető: <http://korunk.org/?%20q=node/6817>.
- Szakály Ferenc (1975): *A mohácsi csata*. Budapest.
- Szilágyi Sándor (1870): *Alvinczi Okmánytára*. II. Budapest. 90-93.
- Szilágyi Sándor (1892-1898): *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*. XIX. Budapest. 220.
- Tarjáni M. Tamás: *1664. augusztus 10. A vasvári béke*. Elérhető: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1664_augusztus_10_a_vasvari_beke/.
- Thury Jenő (1893): *A török hódítás kezdete Magyarországon*. Századok. 27. 559-584.
- Tóth Endre (1926): *Hamel Bruininx a soproni országgyűlésen*. Theologiai Szemle. 678-707.
- Trócsányi Zsolt (1986): *A Habsburg vezető elit és Erdély (1685-1699)*. Jogtudományi Közlöny. 8.
- Trócsányi Zsolt (1987): *Új etnikai kép, új uralmi rendszer*. In: Makkai László - Mócsy András - Szász Zoltán (szerk.): *Erdély története*. II. Budapest. 972-1038.

•

Kassák Lajos: Panderma 1